

arcok és maszkok

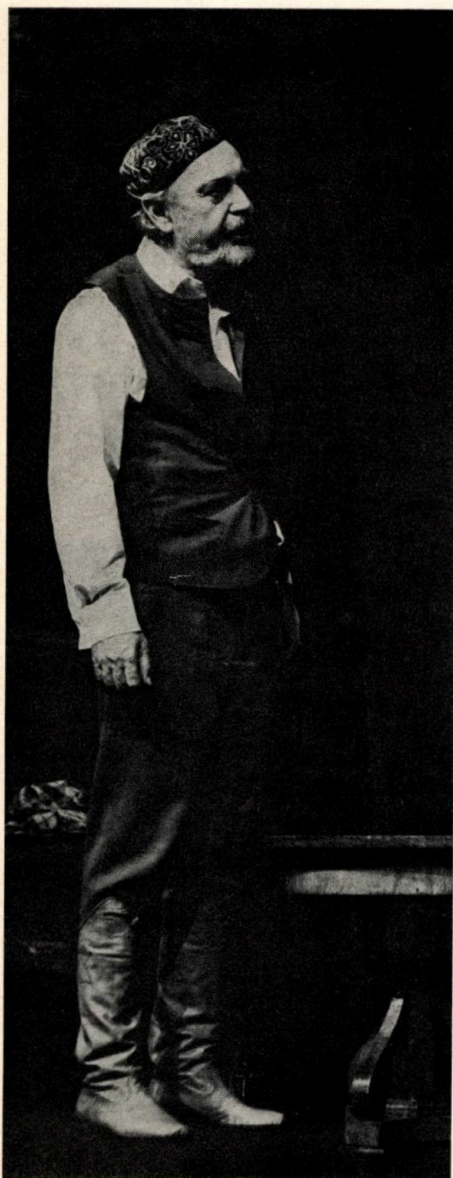
A színész hangszere

Széchenyi: Várkonyi Zoltán

I.

Várkonyi azok közé tartozik, akik megérték saját színészi legendájukat. IV. Henrikjét azok is úgy emlegetik, mintha látták volna, akik nem láthatták. Higgins professzora vagy Möbiusa jogosan kapja

Várkonyi Zoltán Eörsi István: Széchenyi és az árnyak című drámájának címszerepében (Iklády László felvétele)

a birtokos végződést: magyar színpadon kevesen gyúrták úgy a maguk képére, mint ő.

2.

Széchenyije is erőszakosan az emlékezetbe fogja vésni magát. Pontos külső és belső személyleírás adható róla, aki most látja, s aki egyszer majd visszaidézi alakítását Eörsi István drámájában. Várkonyi Széchenyije azért több, mint jó alakítás, mert nem csupán a szövegből, hanem azon tülemelkedve – a drámából táplálkozik.

Legfontosabb pillanataiban nincsenek szavai. A színpadra lépés pillanatában sem.

A szerzői utasítás így szól: „Széchenyi bejön: kopasz, bozontos szakállú öregember, vörös nadrágban, sárga, hegyes orrú csizmában, meggyzínű, zsinóros zekében: különc nagyúr és bolond keveréke. Fején színes kis papírsüveg, úgynevezett „bolondsipka”. Végigsétál a szobán, a közepén egy urnába golyócskát dob, majd eltűnik a másik ajtón keresztül. Kisvártatva újra megjelenik, a jelenet az ellenkező irányból megismétlődik.”

Várkonyi a „különc nagyúr és bolond keveréke” általánosságból azonnal kilép. Mozdulatainak – az ide-oda járkálásnak – értelmetlenségét azonnal ellensúlyozza arcának feszült, értelmes készenlét-kifejezésével. Teste elengedett. Nemcsak a ruhadarabokat viseli helyén, hanem önmagát is. Elébe megy az öregségnek, de még nem igazi öregember. Izmait még összeránthatná egy utolsó erőfeszítésre. Nem teszi.

Arcán az ellentétes folyamat: agyában szétgurulni akarnak a gondolatok, de az akarat nem engedi, összetartja még a bomlani kezdőt. Szemében gunyorosság: mintegy kívülről szemléli a testnek és a léleknek ezt a félig pihenni vágyó, félig önmaga éberségét semmi áron föl nem adó, különös képződményét. Nem különc. Küzdő ember. Nem bolond, hiszen küzd.

3.

Várkonyi ismeri és nagyon tárgyilagosan értelmezi a színpadi *jelenlét* titkát. Belakja a színpadot. Ha van még színészi képességein felfedeznivaló, talán az, hogy aprólékos következetességgel létezik a színpadon. Ha egy ismerős karosszékbe ereszkedik, nem úgy ül le, mint vendégségben, az ismeretlen, sosem próbált székre.

Tárgyakkal vagy az őt körülvevő falakkal, s az emberekkel való kapcsolata meghosszabbított: messzebbre nyúlik a jelenetek határainál. Ellenérzései és vonzódásai szavak nélkül is megfogalmazódnak – mint egy hangszeren – mozdulásaiban. Tisztán és érthetően. Mindig a dolgokban, pillanatokban feszülő ellentétet hangsúlyozva lendül túl a *figurán*, s jut el az *emberig*. S a szavak váratlanul más és más arcukat mutatják. Crescende, a picurka lelkű feleség otthonosan kuccrodik az otthonosan felé hajló karokba. Várkonyi megtalálja a test túlra emlékező, bensőséges tartását, a test elérzékenyült mozdulatát, amíg ironikus kegyetlenséggel készítik el szavai ennek a groteszken féloldalas kapcsolatnak a leltárát. Őszinte a mozdulat, és őszinték a szavak, bár ellentmondani látszanak egymásnak. Várkonyi annyit elmegetett iróniája – bár nem békülékeny a valóság kíméletlen szemléletében – sosem könnyűszívű gúnyolódás. Egész színészpályáján kereste igazság és hazugság, jó és rossz, szép és visszataszító egyidejű színpadi megidézésének lehetőségeit. Ezért állapították meg róla annyian, hogy intrikusfigurái legalábbis intellektuális csillagásukban szeretetreméltóak, s színpadon méltó alakjaiban is bujkál valami különös gonoszkodás.

4.

Széchenyi utolsó színpadi pillanata – görcsös erőlködés egy örökre elnémult fuvolával. Várkonyi kidagadt erekkel, komikusan felfújta arccal, reménytelenül fújja, fújja a hangszert. Szemében némi csodálkozó kíváncsiság, a minden új helyzetnek szóló elpusztíthatatlan érdeklődés. Halálra szánt Széchenyije szembe-tűnően és letagadhatatlanul – kíváncsi.

A hangszer néma. De Várkonyi a maga „hangszerén” még az utolsó, néma pillanatban is becsempész egy új hangot.

Sz. E.

